

<LINGUA TERTII IMPERII> SAU DESPRE HOLOCAUST¹

(Conferință susținută la Muzeul de Artă Timișoara cu ocazia comemorării zilei universale a Holocaustului, textul fiind publicat în revista *Orizont* (Timișoara), nr.2/2014, p.23)

Victor NEUMANN

Ca să înțelegem de ce antisemitismul a fost principala referință în declanșarea Holocaustului, respectiv cum anume ideologia antisemită a devenit o politică de stat în anii 1933-1945, este util să stăruim și asupra limbajelor celui de-al Treilea Reich. În acest sens, vom invoca un jurnal care nu a fost tradus încă în română, un document arareori inclus ori comentat în narațiunile istorice internaționale atunci când este prezentat răul suprem al omenirii generat de regimul național-socialist german, cunoscut sub numele de Auschwitz. Ne referim la un document redactat în anii 1933-1945 și care cuprinde o mărturie excepțională lăsată posterității. Autorul este Victor Klemperer, un eminent filolog, evreu-german originar din Dresda, căsătorit cu o germancă, educat în deceniile în care Germania fusese condusă de Bismarck, când se propagase ideea și crezul unei posibile simbioze iudeo-germane. El avea o formație filologică riguroasă, specialist fiind în literatură franceză. Nu avusese o apartenență politică, puțin fiind socotit ca aparținând acelei *freischwebende Intelligenz* (intelligentsie ce își suspendă partizanatele). Existența sa umană și profesională a fost strâns și pentru totdeauna legată de cultura germană.

Profesor universitar la Dresda pînă în 1935, când, datorită faptului că era evreu, regimul nazist i-a luat catedra și l-a obligat să lucreze ca muncitor într-o uzină. Pentru că avusese un mariaj mixt, nu a fost deportat, dar suportase discriminarea sub multiple forme. Cum observase Sonia Combe, o interpretă a operei lui Victor Klemperer, Jurnalul intitulat *LTI (Lingua tertii imperii) – Notizbuch eines Philologen* este una dintre cele mai credibile mărturii privind fantasmagorica Germanie construită și condusă de Hitler. Atenția acordată de Victor Klemperer limbajelor celui de-al Treilea Reich este una fundamentală în sensul cunoașterii cuvintelor, mesajelor și doctrinei naziste, al înțelegerii modului în care funcționa mașina de propagandă a lui Hitler, respectiv pentru a descoperi impactul teribil pe care l-a avut asupra populației. El exemplifică și explică în ce consta antisemitismul, cum s-a articulat ideologia extremistă pe baza vocabularului social-politic, ce înțelese Hitler prin antisemitism și ce relație a stabilit el între antisemitism și rasism. Scris în condiții

¹ Mulțumesc Ambasadei Franței în România, Institutului Francez din Timișoara, directorului acestuia, domnul Daniel Malbert, doamnei Luciana Friedmann, președinta Comunității Evreilor din Timișoara, istoricului Carol Iancu din Montpellier, muzicienilor Sarah Iancu și David Bismuth pentru excelenta cooperare cu Muzeul de Artă Timișoara în realizarea câtorva evenimente dedicate amintitei zile a comemorării.

cu totul excepționale – în cazul în care ar fi fost descoperit, autorul ar fi ajuns în camera de gazare de la Auschwitz - jurnalul-document a lui Victor Klemperer este considerat o “referință a tuturor reflecțiilor asupra limbajului totalitar”. Iată un fragment relevant din suita de mărturii despre conținutul limbajelor contaminate de orientarea nazistă:

„ ... antisemitismul a fost pentru Hitler un sentiment fundamental, reasezat pe natura primitivă a omului. Führer-ul are de la începuturi și, probabil, în cel mai înalt grad, acest truc calculat ce nu pare să fie asociabil cu starea de iresponsabilitate, dar care, totuși, îi este atât de des asociat. El știe că nu se poate aștepta la fidelitatea acelor ce sînt la fel de primitivi ca și el și că cea mai ușoară și mai sigură modalitate de a o conserva este întreținerea, legitimarea, sublinierea urii instinctive împotriva evreului. El cade aici pe cea mai de jos treaptă a culturii populare... Asociind ideea de rasă antisemitismului, el (Hitler, n.n.) pretinde că oferă nu numai o bază științifică, dar, de asemenea, și o bază populară imposibil de eradicat. Pentru că ura ar putea schimba haina, tradiția, cultura și credința, dar nu și sîngele. Ce câștigă întreținînd o asemenea ură față de evreu, asociată pornirilor instinctuale? Câștigul e enorm. Este atât de mare încît antisemitismul național-socialiștilor să nu fie luat în considerare drept o aplicație particulară a rasismului general, ci mai degrabă un împrumut și o dezvoltare a doctrinei generale a rasei ca fundament pentru antisemitismul durabil.... (Astfel) evreul este omul cel mai important în statul lui Hitler, el este țapul ispășitor..., adversarul cel mai notoriu...”.(Victor Klemperer, *LTI – Notizbuch eines Philologen*, Reclam Verlag, Leipzig, 1995. Pentru citat, vezi ediția franceză, LTI, La langue du III-e Reich. Carnets d’un philologue, traducere din germană și adnotată de Elisabeth Guillot, Prefață și postfață de Sonia Combe și Alain Brossat, Albin Michel, Paris, 1996, p.230-231. Ediția franceză a fost pregătită înainte ca jurnalul să fi fost publicat în Germania. Cf. Elisabeth Guiot, Note au lecteur, p.12).

Isteria exprimată în cuvinte avea să provoace atrocitățile. Teoria rasistă pe care Hitler și-o însușise din cărțile lui H. Stewart Chamberlain avea să servească regimului nazist pentru justificarea antisemitismului. Cu mult înainte ca iraționala teorie să devină realitate, cu un deceniu înainte de Holocaust, Victor Klemperer era conștient de acest lucru. În pofida faptului că era supravegheat, că a fost degradat de la statutul de profesor universitar la acela de muncitor, că trebuia să poarte steaua galbenă, că suporta toate interdicțiile formulate împotriva evreilor, a rezistat și fizic și psihic, folosindu-se de pregătirea intelectuală și de curajul său pentru a citi ziarele, cărțile, broșurile, pentru a observa schimbările de atitudine în relațiile sociale, a asculta discursurile lui Hitler și Goebbels, etc., a examina destructurarea spirituală a culturii germane prin mijlocirea limbajului inventat și propagat de cel de-al Treilea Reich.

Într-unul din pasajele *Jurnalului*, Victor Klemperer remarcă faptul că de la începutul său regimul nazist manifestase o radicală schimbare în atitudinea față de evrei, una ce se baza exclusiv pe teoria rasistă. Cuvintele și expresiile indicaseră dorința de a constrînge, a exclude, a face distincții arbitrare între așa-numiții arieni și non-arieni, între rasa germană și străini, între puritatea națiunii și cei ce nu se încadrau acestei purități din cauza originilor, tradițiilor, înfățișării, numelor,

comportamentului, dar mai cu seamă din cauza sîngelui. Iată ce notează Victor Klemperer la 21 martie 1933:

“Cu 25% sînge non-arian este străin speciei (*artfremd*). În cazul în care există o îndoială, expertul în știința rasială este cel ce tranșează. Este la <limpieza de la sângre> ce funcționa în Spania secolului al XVI-lea” (*Ibidem*, p. 57-58).

Cît privește capitolul onomastică al Reich-ului nazist, acestuia i se dedicase un întreg capitol, prin botezarea cu nume imaginîndu-se identitatea persoanei, dar mai ales originile și continuitatea apartenenței la aceeași familie. Faptul că opera lui Herder devenise material de propagandă nu trebuie să ne surprindă. Chiar dacă e vorba de un alt secol și de o ideologie radicală comparativ cu aceea romantică, Herder furnizase cel puțin o sursă de inspirație pentru imaginarea unei comunități de același *neam* și de același *sînge* (*jus sanguinis*). Victor Klemperer observase cum că “moda wagneriană și naționalismul de lungă durată au pregătit terenul, Horst, Sieglinde, etc, sînt prenume deja frecvente înainte de apariția lui Hitler” (*Ibidem*, p. 110-111).

Alături de cultul pentru Wagner – probabil mai puternic și decît acesta – au contribuit *Jugendbewegung* (mișcarea tinerilor) și *Wandervogel* (cîntecele păsărilor migratoare)”(p. 111). Dorința era ca numele să sune bine, să indice originea germană prin sînge și înrudirea cu divinitățile Nordului. Cîteva exemple invocate de Victor Klemperer sînt relevante și ele indică un pompos accent german: Uwe, Ingrid, Uta sau prenume duble: Bernd-Dietmar, Bernd-Walter, Dietmar-Gerhard, Klein-Karin, Klein-Harald, etc. *Jurnalul*-document amintește cum că “toate numele din Vechiul Testament fuseseră interzise”, ceea ce indica delimitarea de ceea ce e evreiesc sau ar putea fi evreiesc. Cultura și religia evreilor aveau să fie respinse. Astfel s-a pregătit terenul pentru soluția finală, Klemperer observînd că diabolica ideologie din *Lingua tertii imperii* are multe în comun cu romantismul și cu neoromantismul (p.112-113; 194). Originea sau înrudirea cu limbajele fantasmagorice ale secolului anterior e sugerată de sensul nostalgic al conceptului de *Weltanschauung*.

Într-o viitoare analiză extinsă a *Jurnalului*-document trebuie avute în vedere noțiunile-cheie invocate adesea de Victor Klemperer ca parte a limbajului totalitar nazist. Deocamdată să cităm un alt fragment care arată cît de mult influențează cuvintele modul de a gîndi al colectivității, structurînd ideologia dominantă. Iată o notă sugestivă datată 20 aprilie 1933:

„Încă o nouă ocazie de sărbătoare, o nouă sărbătoare a poporului: aniversarea lui Hitler. Cuvîntul *Volk* (*grup etnic*) este folosit în discursuri și în scrieri la fel de des ca sarea de pe masă, stropind cu un vîrf de cuțit tot ce este legat de acesta: *Volksfest* (*sărbătoarea comunității etnice*), *Volksgenosse* (*camarad etnocomunitar*),

Volksgemeinschaft (comunitate etnică), *volksnah* (prieten al comunității etnice), *volksfremd* (străin de comunitatea etnică), *volksentstammt* (de același neam) (p.58)“.

Întrebându-se care a fost ziua cea dificilă pentru evrei în cei doisprezece ani de nazism, răspunsul lui Victor Klemperer a fost următorul: “19 septembrie 1941, ziua în care fiecare evreu a fost obligat să poarte steaua galbenă, steaua lui David cu șase brațe, pînza de culoare galbenă care simbolizează ciumă și carantină și care în evul mediu era culoarea distinctivă a evreilor, culoarea geloziei, a bilei în sînge, culoarea răului care trebuie evitat”. Cuvîntul ”Evreu” era încadrat de liniile a două rînduri de triunghiuri interferînde, fiind scrise cu litere îngroșate, simulînd caracterul ebraic(p.220). Toate detaliile își aveau rostul lor în mintea și în sufletul lui Victor Klemperer. Steaua galbenă a făcut posibil ca oricînd și oriunde evreul să fie recunoscut, să fie ținta urii instituționalizate sau a urii populare. Inlesnise urmărirea, brutalitățile, organizarea detașamentelor de muncă și a ghetto-urilor, drumul către Auschwitz și exterminarea în masă.

Ceea ce ar fi de dorit să mai reținem din observațiile celui dintîi filolog ce se aplecase asupra limbajului nazist este atenția acordată cuvîntului *evreu*:

„Acesta ocupase locul central în limbajul lor, un spațiu mult mai mare decît cuvîntul fanatic. Adjectivul evreu este și mai frecvent decît substantivul evreu, scrie Klemperer, căci el reprezintă amalgamul tuturor adversarilor într-un singur și efectiv adversar: Weltanschauung-ul iudeo-marxist, incultura iudeo-bolșevică, sistemul de exploatare iudeo-capitalist, interesul cercurilor iudeo-engleze și iudeo-americane de a distruge Germania” (p.232). O ură funciară se dezvoltase împotriva evreului, asociat de fiecare dată răului universal. De la fixarea antisemitismului rasial la *exterminare* nu a fost decît un pas. *„Cuvîntul exterminare este un verb care aparține vocabularului general al celui de-al Treilea Reich și intră la secțiunea <evrei>”*(p.233)“.

În loc de concluzii

Originile Holocaustului trebuie căutate în textele social-politice, în legislațiile și în deciziile administrative din perioada cuprinsă între sfîrșitul primului război mondial și aceea marcată de închiderea în anii 1950 a ultimelor lagăre de deportați. Holocaustul este probat de izvoarele ce fac dovada că din punct de vedere legal, social-politic, cultural, grupuri de persoane sau comunități au făcut subiectul statului polițienesc și al persecuțiilor în anii 1933-1945. Potrivit lui *The International Holocaust Remembrance Alliance* (IHRA), ele includ și materialele privitoare la procesele privind crimele de război, mărturiile despre Holocaust și negaționiștii săi, comemorare și memorare a

victimelor, precum și alte colecții de izvoare, acte personale, jurnale, memorii, corespondență, fotografii, postere, hărți, interviuri audio și video, cărți, pamflete, manuscrise, albume fotografice².

Cum observa Timothy Snyder, faptul că “memoria a comis abateri excentrice de la istorie”³ trebuie să ne pună pe gânduri. Pentru început îmi vin în minte câteva întrebări: *Care sînt izvoarele intelectuale și ideologice ale lumii moderne ce au făcut posibilă degradarea speței umane în “secolul extremelor”?* *Cine, cînd și pentru ce scop a inventat noțiunea de dușman?* *Ce vrea să sugereze ori să reglementeze perechea noțională noi – voi?* *Ce se înțelege prin expresia dușmanul de rasă și în ce context politic se multiplică ea?* *Cine devine dușmanul în cazul războaielor și ce rol joacă activarea prejudecăților cu ajutorul acestei noțiuni ?* *Cum explicăm cultura excluderii ?* *Cum și cînd dobîndim în locul ei o cultură a incluziunii?* Răspunsul la acestea presupune informație asimilată, curiozitate pentru cunoașterea celuilalt, eliberarea de prejudecăți și dobîndirea acelor principii ce țin de minima moralitate. Acolo unde ignoranța a supraviețuit, unde politicile sînt exclusiviste sau unde societatea indică semnele unei crize de conștiință, acolo sînt suficiente motive să fim vigilenți. Reflectînd asupra limbajului și ororilor săvîrșite de regimurile totalitare nu facem altceva decît să fim atenți și să reacționăm la ce se petrece în jurul nostru, la sensurile cuvintelor și noțiunilor, la conținutul mesajelor scrise, vorbite, gesticulate, la acțiunile ce pot fi puse la cale cu ajutorul lor în chip conștient sau inconștient.

² În studiul Holocaustului, mărturiile autentice sînt legate de sistematica acțiune sponsorizată de state, prin care șase milioane de evrei, o jumătate de milion de romi, homosexuali, prizonieri de război, handicapați fizic și psihic, secta creștină Martorii lui Jehovah, dușmanii politici, francmasonii din Europa și din nordul Africii au fost uciși de regimul nazist și de colaboratorii săi în ghetto-uri, lagăre de concentrare, lagăre de muncă și centre specializate în crimă.

³ Timothy Snyder, “Holocaust. The Ignored Reality” în *The New York Review of Books*, 16 iulie 2009.